

OŚRODEK DOKUMENTACJI
ZABYTEKÓW W WARSZAWIE

KARTA EWIDENCYJNA ZABYTEKÓW
ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	O	P	R	S	T	W	X	Y	Z	Nr	2115
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	------

1. Obiekt

MŁYN WODNY na rzece Czarna Woda

11. Zdjęcia, rzut, przekrój, sytuacja, orientacja

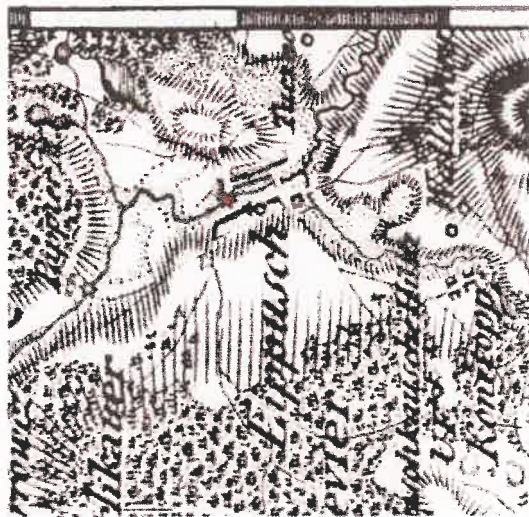

Fot. 1.

I. Orientacja. Mapa topograficzna współczesna.

II. Młyn na mapie z przeł. XVIII i XIX w.

3. Miejscowość:

LIPUSZ

4. Adres:
63-424 Lipusz
ul. Młyńska 1
nr działki: obr.
jeden rej. ark. mapy
KW nr.
nr katastru

5. Przynależność administracyjna:
województwo POMORSKIE
powiat KOŚCIERSKI
gmina STARA-KISZEWA LIPUSZ

6. Poprzednie nazwy miejscowości:
Lipusz
niem. Lippusch

7. Przynależność administracyjna
przed 1 I 1999 r.:
województwo gdanskie

8. Właściciel i jego adres:
właściciel prywatny

9. Użytkownik i jego adres:
właściciel

10. Rejestr zabytków:

Nr A-1789 data 22.12.2006 r.

Młyny wodne oraz inne budowle gospodarcze o napędzie wodnym (papiernia, tartaki) funkcjonowały w Lipuszu od czasów średniowiecznych, dzięki przepływającej przez miejscowość rzecze Czarna Woda. W pobliżu obecnej lokalizacji młyna – po lewej stronie Czarnej Wody młyn wodny działał conajmniej od roku 1438.

Obecny budynek młyna został zbudowany w 1902 r. przez dwu właścicieli: Giede i Muiszka. Powstał po prawej stronie rzeki Czarna Woda, z towarzyszącym tartakiem (za młynem zachowane pozostałości jego fundamentów). W tym też czasie wyburzono stary młyn znajdujący się po drugiej stronie rzeki. – zapewne stary budynek nie odpowiadał potrzebom nowych technologii. Istniejące urządzenia hydrotechniczne adaptowano na nowe potrzeby (młynówka z drugiej strony tamy, nowa konstrukcja tamy i umocnień brzegów Czarnej Wody). Bryła architektoniczna budynku młyna zachowała cechy typowe dla ówczesnych młynów wodnych (wielokondygnacyjny drewniany budynek o prostej zwartej formie, z rampą oraz przybudówką nad młynówką mieszczącą turbine). Nowoczesne wyposażenie młyna (m.in. turbina typu Francis 32 KM.) sprowadzono z Wittenbergi (fabryka *Eisengiesserei Maschinenfabrik Muehlenbauanstalt - A. Wetzig*). Następnym właścicielem młyna był Ignatz Thimm, a od 1913 r. – Jan Reich. W 1933 r. właścicielką została jego córka Anna Reich, która po śmierci ojca w 1934 r., wyszła za mąż za Tomasza Pawlikowskiego. Zmarła w 1945 r.

W 1952 r. młyn został przejęty na własność Skarbu Państwa. W 1972 r. Ministerstwo Handlu i Przemysłu przekazało młyn Gromadzkiej Radzie Narodowej w Lipuszu. Użytkowała go Gminna Spółdzielnia *Samopomoc Chłopska*. W 1992 r. rodzina Pawlikowskich (Jędrzej Tomasz Pawlikowski, Wiesław Łosiński, Wiesław Pawlikowski i Elżbieta Dembowska) odzyskała utracony młyn. Wówczas młyn został wydzierżawiony [REDAKCYJNA], który w r. 1995 wykupili go.

c.d. na załączniku nr 1

SYTUACJA

Młyn wodny w Lipuszu zlokalizowany jest w centrum wsi, przy moście, na ul. Młynskiej - drodze dojazdowej z Kościerzyny (odnoga drogi Kościerzyna-Chojnice) oraz jej skrzyżowaniu z drogą na Sulęcyno. Młyn został zbudowany nad rzeką Czarna Woda (rozpoczynającej swój bieg w okolicach Studzienic, a wpadającej do Jeziora Wądzkiego), po jej prawej stronie, naprzeciw miejsca lokalizacji na lewym brzegu - starego młyna. Na płd.-wsch. od budynku młyna znajdują się pozostałości po towarzyszącym mu tartaku.

MATERIAŁ, KONSTRUKCJA

Fundamenty i mury – cokoł (ściany kondygnacji piwnic) z cegły, częściowo wzmocnione po 1995 r. opaską betonową; ściany wyższych kondygnacji – drewniana konstrukcja szkieletowa odeskowana z zewnątrz.

Stropy – nad piwnicami, parterem i I piętrzem – stropy drewniane belkowe, otwarte, z podłogami z szerokich desek.

Wieżba dachowa – drewniana o konstrukcji płatwiowo-kleszczowej, otwarta.

Pokrycie dachu – obecnie nad budynkiem młyna, przybudówką oraz zadaszeniem rampy – papa asfaltowa termozgrzewalna.

Posadzki i podłogi – w piwnicy obecnie wylewka betonowa, prawdopodobnie pierwotnie posadzka ceglana. W wyższych kondygnacjach – podłogi z szerokich desek.

Schody – zewnętrzne: rampa drewniana przed wejściem do młyna w elewacji frontowej; wewnętrzne: schody drewniane drabiniaste, jednobiegowe, z drewnianymi poręczami.

Okna i drzwi – otwory okienne i drzwiowe prostokątne; stolarka drewniana, współczesna, wzorowana na pierwotnej stolarnie okiennej i drzwiowej. Drzwi zewnętrzne – dwuskrzydłowe, płycinowe, o ościeżach prostych, zwieńczone tworzące formę trójkątnego tympanonu. Drzwi do piwnicznego pomieszczenia przybudówki – jednoskrzydłowe, płycinowe. Okna pojedyncze, dwuskrzydłowe, dwudzielne, ze ślenniem i słupkami, ujęte w proste opaski, osadzone w zewnętrznym lico ścian. Skrzydła dolne 3-półowe, skrzydła górne bez podziałów. Dwa okna przybudówki: pojedyncze, jednoskrzydłowe, 2-półowe.

BRYŁA

Budynek o zwartej, prostej bryle. Trzykondygnacyjny (w tym wysoka kondygnacja poddasza użytkowego), całkowicie podpiwniczony. Przykryty 2-spadowym płaskim dachem z wysuniętymi przed lico ścian okapami (we wszystkich elewacjach). W elewacji płn.-wsch. niska jednokondygnacyjna, podpiwniczona przybudówka, założona na planie prostokąta, przykryta 1-spadowym dachem pulpitowym – wewnątrz w parterze pomieszczenie socjalne, w piwnicy – turbina Francis. Pod przybudówką przepływa młynówka. W elewacji frontowej rampa z zadaszeniem (dach pulpitowy nad parterem).

ELEWACJE

Elewacje o prostym wystroju, jednolite. Ściany odeskowane, z opierzeniami pojawiającymi się pomiędzy kondygnacjami.

Elewacje wzdłużne – 4-osiove z dodatkową osią przybudówki. W elewacji frontowej na I osi przesunięty otwór w parterze (uzasadnienie funkcją wewnętrzną). elewacja tylna symetryczna, w wyodrębnionym pasem ceglanoego cokołu i dodatkowymi otworami okien piwnicy (3 okna pojawiające się pomiędzy osiami).

Elewacje boczne 2-osiove, płd.-zach. symetryczna, płn.-wsch. niesymetryczna, z dobudówką.

c.d. na załączniku nr 1

14. Kubatura ok. 1.300 m ³	15. Powierzchnia użytkowa ok. 400 m ²	16. Przeznaczenie pierwotne młyn, gospodarcze	17. Użytkowanie obecne gospodarcze - młyn
18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja - lata 50. XX w. instalacja w młynie nowych urządzeń i maszyn, - lata 50.-80. XX w. - brak większych remontów, doraźne prace naprawkowe związane z użytkowaniem młyna; - założenie w przybudówce instalacji wodno-kanalizacyjnej; - po 1995 r. - przeprowadzenie przez obecnych właścicieli kapitalnego remontu budynku młyna: wzmocnienie ścian fundamentowych, wzmocnienie konstrukcji nośnej obiektu, remont więźby dachowej i pokrycia dachu, wykonanie nowego deskowania elewacji, nowej stolarki okiennej i drzwiowej oraz opierzeń i orynnowania. We wnętrzu: wymiana wału napędu dolnego i górnego, wykonanie osłon na pasy transmisyjne maszyn. Urządzenia hydrotechniczne: wykonanie nowych pomostów na tamie i młynówce, wykonanie barier pomostów.		19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje dachowe, pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje) Ogólny stan techniczny budynku młyna dobry. <i>Fundamenty</i> - stan średni. Zostały po 1995 r. wzmocnione stabilizującą zewnętrzną opaską betonową. <i>ściany</i> - drewniane kondygnacji naziemnych: dobry, pierwotna konstrukcja drewniana miejscami atakowana przez korniki, odeskowanie nowe; ceglane piwnicy: średni, mur częściowo współcześnie uzupełniony zabezpieczony opierzeniem z blachy. <i>stropy</i> - bardzo dobry; <i>więźba dachowa</i> - stan dobry, osłabione elementy konstrukcyjne zostały wzmocnione deskami, remoncie; <i>pokrycie dachu</i> - dobry, po remoncie; <i>obrobki blacharskie</i> - b. dobry, po remoncie; <i>stolarka okienna i drzwiowa</i> - stan bardzo dobry, nowa stolarka okienna i drzwiowa; <i>schody</i> - stan dobry; <i>podłogi</i> - stan dobry; <i>instalacje</i> - instalacja elektryczna stan dobry. Instalacja wodno-kanalizacyjna - stan dobry.	
		20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie - zabezpieczenia drewnianej konstrukcji budynku przed szkodnikami; - uzupełnienie ubytków ścian piwnic; - wskazane objęcie młyna ochroną konserwatorską poprzez wpisanie do rejestru zabytków; - utrzymanie funkcji gospodarczej młyna.	

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)	24. Uwagi różne
1. <i>Topographische Karte</i> 1: 25 000, 1872. Nakel, 1941. 2. <i>Topographische Karte</i> 1: 25 000, 1972. Lippusch, 1941. 3. Mapa Prus <i>Schroetter-Karte</i> , 1:5 000, Section 8 + 14. Flatow, 1796-1802. (Mapy archiwalne ze zbiorów WUOZ w Gdańsku.) 4. Archiwalia ze zbiorów Pana Stefana Kiedrowskiego z Lipusza (akty notarialne, archiwalne wypisy i wyrysy nieruchomości, mapy katastralne).	Karta wykonana ze środków Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku.
22. Bibliografia	25. Opracował
1. Baranowski B., <i>Polskie młynarstwo</i> , Wrocław-Warszawa 1977. 2. <i>Słownik Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich</i> , T. V, Warszawa 1884. 3. Szulist W., <i>Zabytkowy młyn wodny w Lipuszu</i> , Gdańsk 2000. 4. Trzaska J., <i>Gdańskie młynarstwo i piekarnictwo w II połowie XVII i w XVIII w.</i> , Gdańsk 1973. 5. Wywiad z właścicielem młyna.	tekst: } plany, rysunki } mgr Dorota Hryszkiewicz, XI 2005 r. zdjęcia fotogr.: } imię, nazwisko, data, podpis miejsce przechowywania negatywów;
23. Źródła ikonograficzne i fotografia (rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury)	KARTA PO WYPEŁNIENIU PODLEGA OCHRONIE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW PRAWA AUTORSKIEGO
1. Mapa topograficzna Polski 1:100 000, Tczew, N-34-61/62, Warszawa 1994.	26. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)
	27. Załączniki
	wkładki: 6 szt.

1. Miejscowość: LIPUSZ
2. Gmina: LIPUSZ
3. Powiat: KOŚCIERSKI
4. Województwo: POMORSKIE

4. Obiekt (nazwa jak w karcie):
MŁYN WODNY na rzece Czarna Woda

5. Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego):
c.d. punktu 12 i 13: opis, rzut, mapy, spis fotografii

c.d. punktu 13:

RZUT

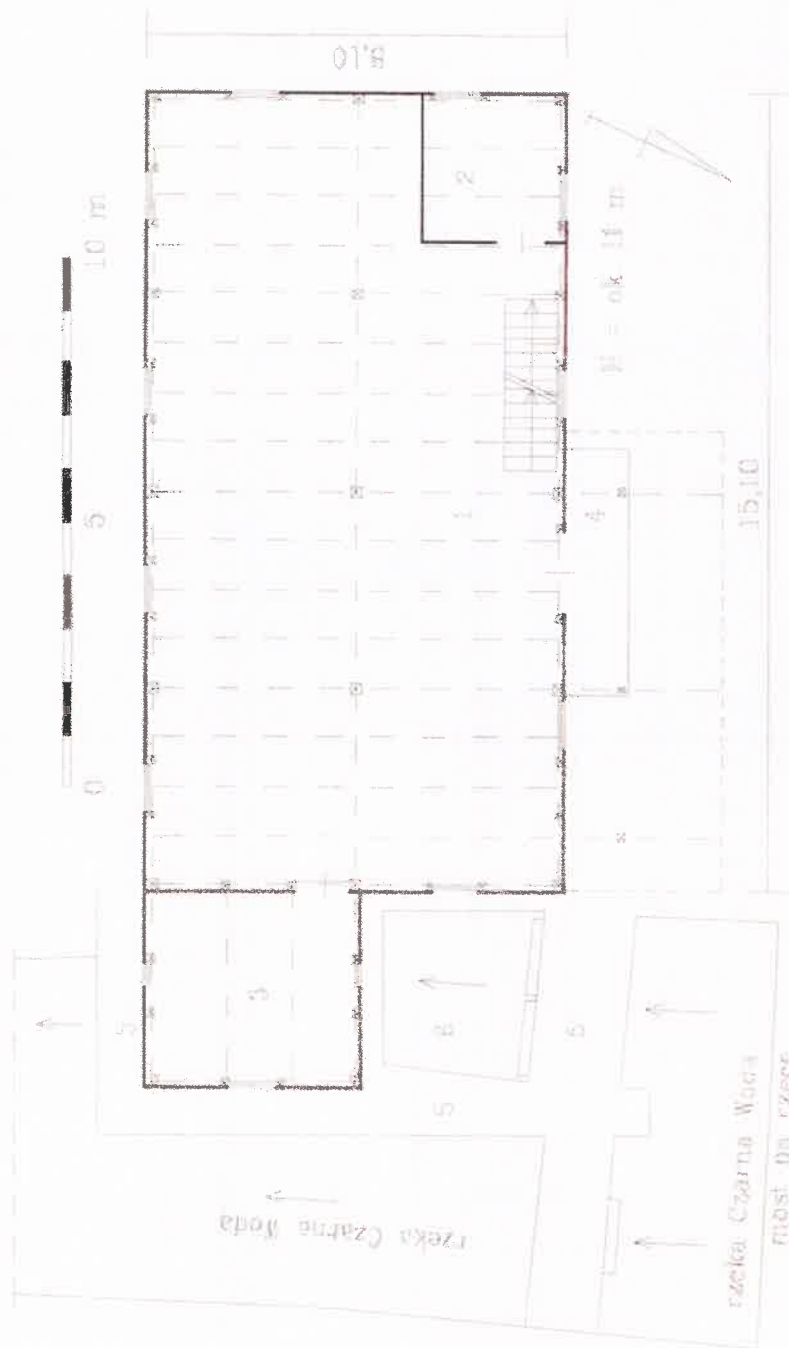
Pierwotny układ przestrzenny budynku zachowany. Czytelny układ konstrukcyjny - 5 słupów na osi symetrii budynku, konstrukcja szkieletowa ścian w regularnych odległościach, rytmiczne rozmieszczone otwory okienne i drzwiowe.

Poszczególne kondygnacje jednoprzestrzenne (jedynie na parterze wydzielone pomieszczenie biurowe). Schody usytuowane przy elewacji frontowej.

WNĘTRZE

Dzięki ciągłej działalności młyna przez ponad 100 lat - pierwotny układ wnętrza zachowany; w dużym stopniu zachowane pierwotny wystrój i wyposażenie. Zniszczone elementy wystroju zostały częściowo odtworzone (np. część posadzek, schody z parteru na piętro, odeskowanie tworzące ściany wewnętrzne pomiędzy konstrukcją szkieletową, stolarka okienna i drzwiowa, czy pulpit młynarza z tablicą do pisania). Zachowało się w części pierwotne wyposażenie młyna (urządzenia i maszyny), a jego część pochodzi z lat 50. i 60. XX w. Na poszczególnych kondygnacjach znajdują się m.in. następujące urządzenia i maszyny:

- piwnica: wał napędu dolnego, podnośnik pojedynczy, 4 podnośniki czepakowe podwójne, ślimacznica;
- parter: gniotownik, regulator obrotów turbiny (oba z pocz. XX w.), 2 mławniki podwójne (jeden z pocz. XX w.), śrutownik, mieszarka mączna;
- I piętro: wialnia zbożowa, łuszcarka (1964), wał napędu górnego, tryjer, ślimacznica aspiracyjna, silosy;
- II piętro: wał pędny 2,8 m, ślimacznica, magazyn zbożowy, odsiewacz pogniotowy, odsiewacz płaski, wietrznik promienisty, filtr ssący, filtr tłoczący, szafa aspiracyjna (1954);
- w przybudówce: turbina typu Francis 32 KM;
- Urządzenia hydrotechniczne:
- tama z 2 przepustami;
- 2 przepusty na odnodze młynówki.

LEGENDA:

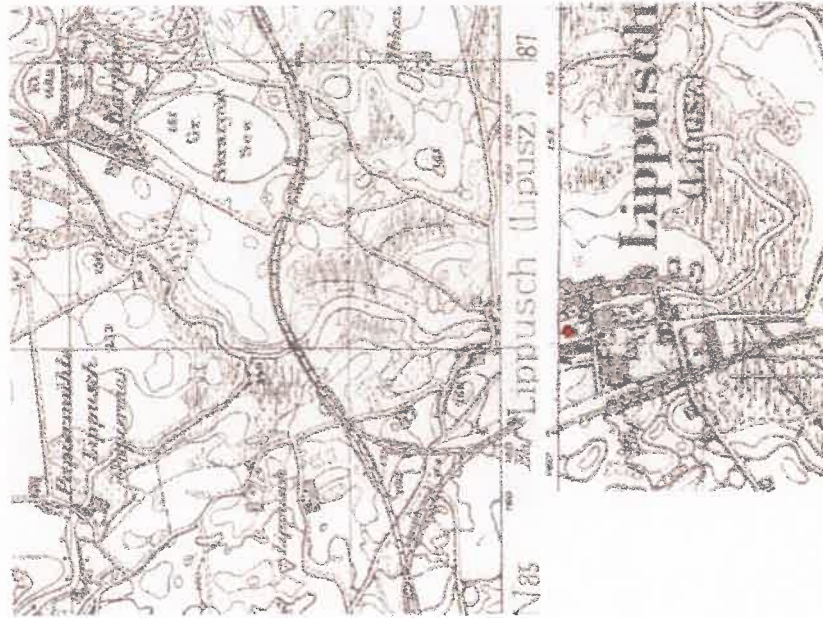
1. pierwotnie jednoprzestrzenne pomieszczenie kondygnacji przyziemia
2. wtórnie wydzielone pomieszczenie biurowe
3. pomieszczenie młynarza, obecnie pomieszczenie socjalne pracowników młyna
4. rampa załadunkowa
5. pomosty, w części od płn.-wsch. - na tamie
6. młynówka

Rys. 1. Rzut kondygnacji przyziemia młyna wodnego w Lipuszu wraz z urządzeniami hydrotechnicznymi.

Wkładkę złożył: mgr Dorota Hryszkiewicz, XI 2005 r.
(imię, nazwisko, data)

c.d. pkt 12:

III. Mapa topograficzna z 1941 r.

IV. Mapa topograficzna z 1941 r. Kolorem czerwonym zaznaczone położenie młyna.

c.d. pkt 13:

INSTALACJE

Budynek posiada instalację elektryczną, wodno-kanalizacyjną, telefoniczną.

SPIS MAP:

- I. Orientacja. Mapa topograficzna Polski, 1:100 000, *Tzw. N-34-6/62*, Warszawa 1904.
- II. Mapa Prus *Schroetter-Karte*, 1:5 000, *Section 8+14. Flatow*, 1796-1802.
- III. *Topographische Karte 1: 25 000, 1872. Nakel*, 1941.
- IV. *Topographische Karte 1: 25 000, 1972. Lippusch*, 1941.

SPIS FOTOGRAFII:

1. Widok na młyn od strony mostu na rzece Czarna Woda. Elewacje płn.-wsch. i płn.-zach.
2. Widok ze skrzyżowania ul. Młyńskiej z drogą na Lipuską Hutę. Elewacja płd.-zach. młyna.
3. Widok od podwórka gospodarczego na zaplecze młyna. Elewacje płd.-zach. i płd.-wsch.
4. Staw młyński na Czarnej Wodzie. Widok z mostu przy młynie.
5. Widok na teren, gdzie - przed budową obecnego młyna - znajdował się wcześniejszy młyn wodny (po lewej stronie rzeki), rozebrany na pocz. XX w. Na pierwszym planie pomost na tamie oraz umocnienia rzeki.
6. Pomosty, tama i młynówka widoczne z I piętra młyna.
7. Dobudówka młyna mieszcząca turbinę wodną typu Francis'a - widok od południa. Obetonowanie cokołu przybudówki - wtórne.
8. Ceglany cokoł budynku młyna z współczesnym opierzeniem z blachy.
9. Drewniane drzwi wejściowe w elewacji frontowej płn.-zach. młyna - wykonane wg wzoru pierwotnych drzwi.
10. Okno I piętra w elewacji płd.-wsch. wykonane wg wzoru pierwotnej stolarki.
11. Okno w przybudówce w elewacji płd.-wsch.
12. Okno piwniczne w elewacji płd.-wsch.
13. Detal okapu dachu. Widoczne wzmocnienie nowymi deskami zniszczonych belek więźby dachowej.
14. Wnętrze piwnic - w głębi podnośnik czepakowy.

15. Wnętrze kondygnacji przyziemia. Widok na ptn.-wsch. ścianę budynku, w stronę wejścia do przybudówki (obok koła regulacji obrotów turbiny). Po lewej - mieszarka do maki.
16. Wnętrze kondygnacji przyziemia. Widok na płd.-zach. ścianę budynku. Za słupami gniotownik z pocz. XX w.
17. Znaki ciesielskie na konstrukcji słupa w kondygnacji przyziemia.
18. Wnętrze na I piętrze - widok na płn.-wsch. ścianę budynku. W głębi ślimacznica aspiracyjna, po lewej stronie silos na mąkę.
19. Wnętrze II piętra - widok na wsch. narożnik budynku.
20. Wnętrze II piętra - konstrukcja więźby dachowej budynku. Przy podłodze niskie drewniane ścianki odgradzające skład maki.
21. Drewniane schody pomiędzy parterem a I piętrzem.
22. Drewniane schody pomiędzy I a II piętrzem młyna.
23. Detal słupa - piwnica.
24. Detal konstrukcji - II piętro.
25. Drewniana podłoga z desek - parter.
26. Taśmy podnośnika czepakowego - parter.
27. Sita odsiewaczy i odsiewaczy zarodków - II piętro.
28. Szała aspiracyjna filtrów (data produkcji 1954 r.) - II piętro.
29. Mlewnik z pocz. XX w. - parter.
30. Koło regulacji obrotów turbiny z pocz. XX w.
31. Gniotownik z pocz. XX w. - parter.
32. Tabliczka z nazwą producenta na gniotowniku - A. Wetzig, Wittenberg (Bez. Halle)/*Maschinenfabrik fuer Muehlenbau.*
33. Wal napędu dolnego - piwnica.
34. Turbina typu Francis'a w przybudówce młyna nad młynówką - przeniesienie napędu z turbiny na wal.
35. Tabliczka z nazwą producenta na turbinie - EISENGIESSEREI/ *MASCHINENFABRIK/ MUEHLENBAU-ANSTALT/ A. WETZIG/ LUTHERSTADT/ WITTENBERG/ FABR. NR 1848.*
36. Detal turbiny - oryginalne drewniane zęby.

WKLADKA DO KARTY EWIDENCYJNEJ ZABYTEKÓW ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

ZALĄCZNIK NR 2

4. Obiekt (nazwa jak w karcie):

MŁYN WODNY

5. Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego):

c.d. punktu 13. fotografie

1. Miejscowość: LIPUSZ

2. Gmina: LIPUSZ

3. Powiat: KOŚCIERSKI

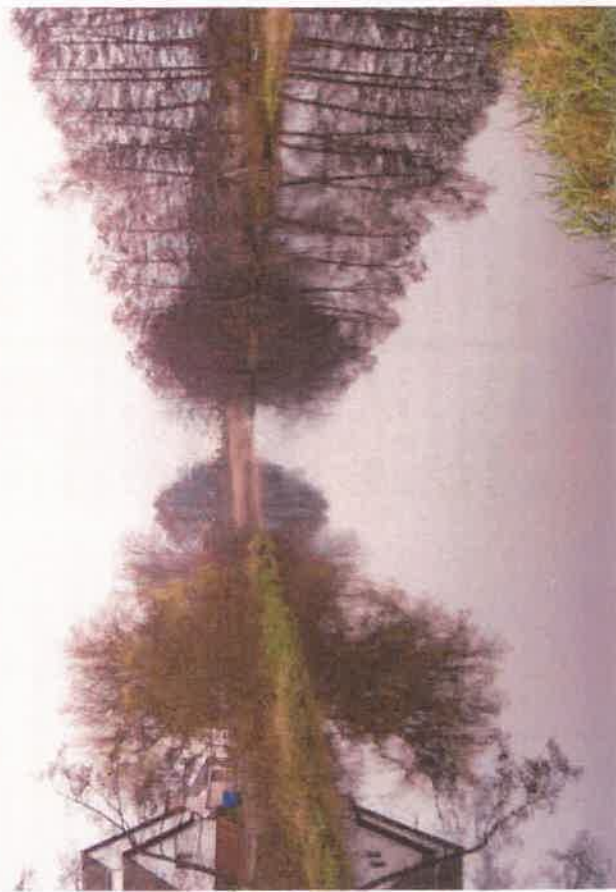
4. Województwo: POMORSKIE

2.

3.

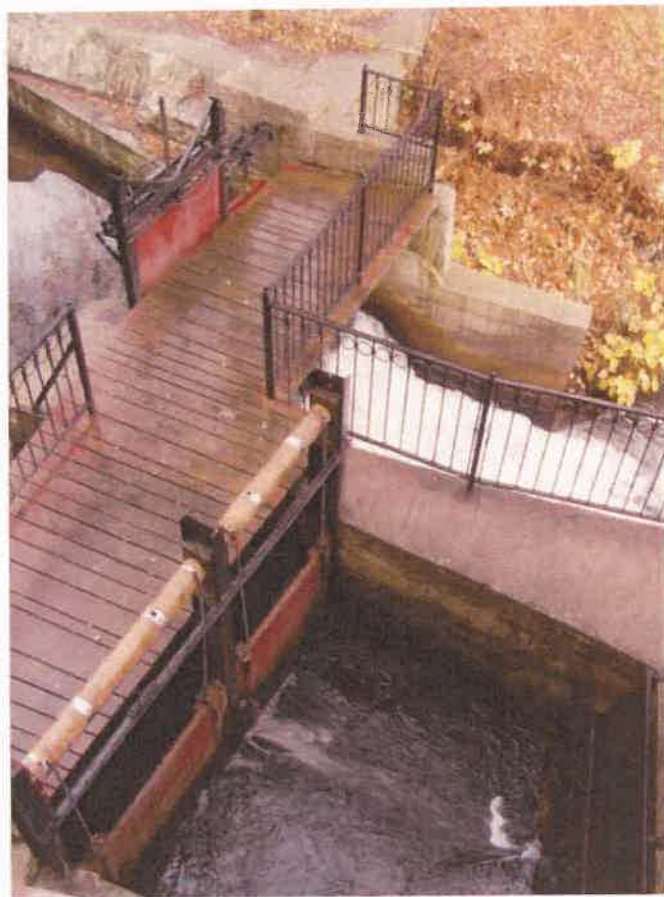
4.

Wkładkę założył:

mgr Dorota Hryszkiewicz, XI 2005 r.
(imię, nazwisko, data)

5.

6.

7.

8.

WKLADKA DO KARTY EWIDENCYJNEJ ZABYTEKÓW ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

ZAŁĄCZNIK NR 3

1. Miejscowość: LIPUSZ	4. Obiekt (nazwa jak w karcie): MŁYN WODNY	5. Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego): c.d. punktu 13. fotografie
2. Gmina: LIPUSZ		
3. Powiat: KOŚCIERSKI		
4. Województwo: POMORSKIE		

9.

10.

11.

Wkładkę założył:

mgr Dorota Hryszkiewicz, XI 2005 r.
(imię, nazwisko, data)

42.

43.

45.

44.

WKŁADKA DO KARTY EWIDENCYJNEJ ZABYTEKÓW ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

ZAŁĄCZNIK NR 4

1. Miejscowość: LIPUSZ	4. Obiekt (nazwa jak w karcie): MŁYN WODNY	5. Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego): c.d. punktu 13: fotografie
2. Gmina: LIPUSZ	3. Powiat: KOŚCIERSKI	
4. Województwo: POMORSKIE		

16.

17.

18.

Wkładkę założył:

mgr Dorota Hryszkiewicz, XI 2005 r.
(imię, nazwisko, data)

19.

20.

21.

22.

WKŁADKA DO KARTY EWIDENCYJNEJ ZABYTEKÓW ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

ZAŁĄCZNIK NR 5

1. Miejscowość: LIPUSZ	4. Obiekt (nazwa jak w karcie): MŁYN WODNY	5. Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego): c.d. punktu 13. fotografie
2. Gmina: LIPUSZ		
4. Województwo: POMORSKIE		

23.

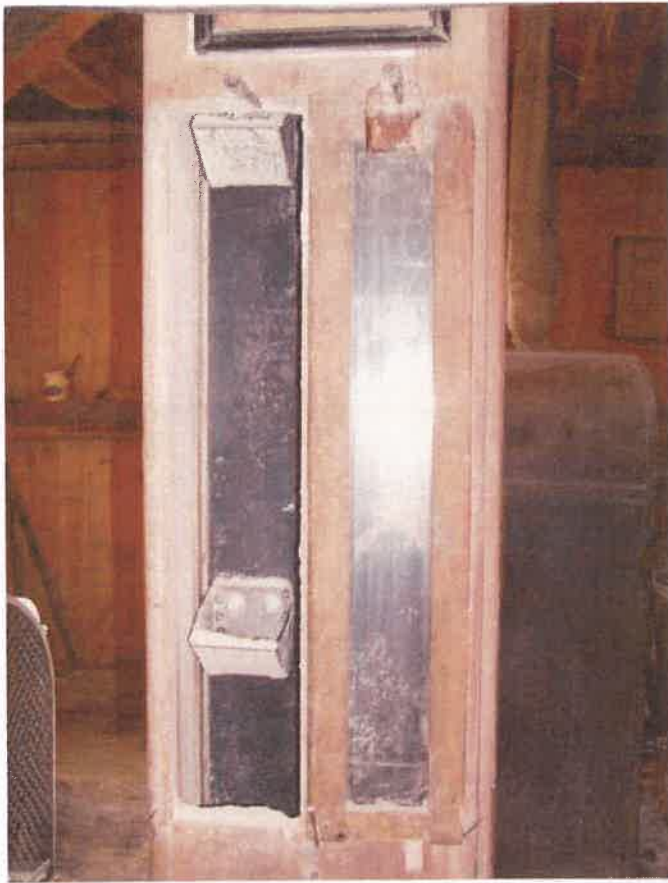
24.

25.

Wkładkę założył:

nigr Dorota Hryszkiewicz, XI 2005 r.
(imię, nazwisko, data)

26.

27.

28.

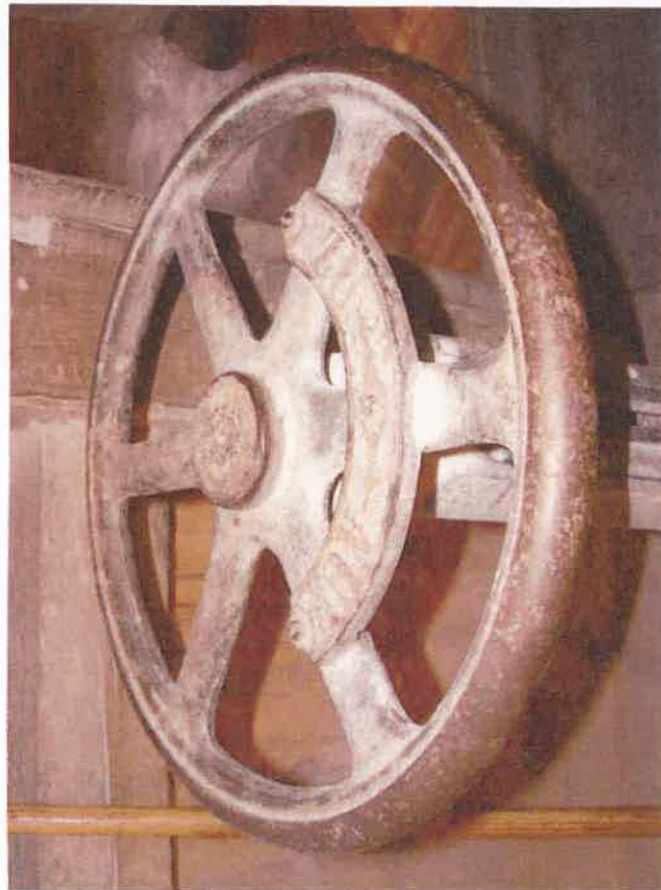

29.

WKŁADKA DO KARTY EWIDENCYJNEJ ZABYTEKÓW ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

ZAŁĄCZNIK NR 6

1. Miejscowość: LIPUSZ	4. Obiekt (nazwa jak w karcie): MŁYN WODNY	5. Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego): c.d. punktu 13: fotografie
2. Gmina: LIPUSZ		
4. Województwo: POMORSKIE	3. Powiat: KOŚCIERSKI	

30.

31.

32.

Wkładkę złożył: mgr Dorota Hryszkiewicz, XI 2005 r.
(imię, nazwisko, data)

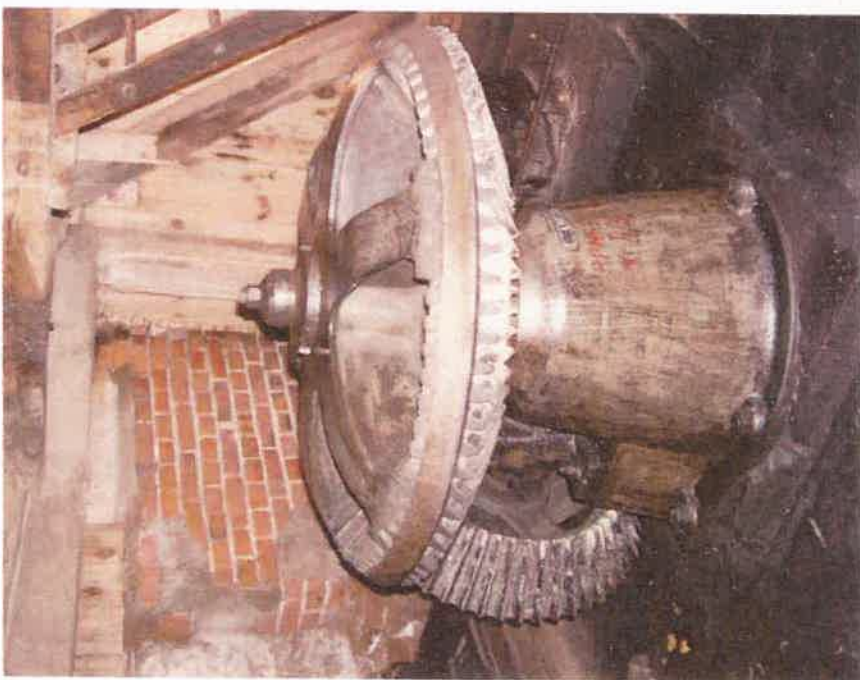
35.

36.

33.

34.

